

Jiří Přenosil (ed.):

Český stát a střední Evropa. Od Velké Moravy k NATO.

1. vydání. Praha: Evropský literární klub, 2002, 222 stran, ISBN 80-86316-33-5.

Recenzovaná kniha byla připravena a vydána pod patronací zmocněnce české vlády pro přípravu summitu Alexandra Vondry jako účelová publikace u příležitosti vrcholného setkání NATO, konaného v Praze v listopadu 2002. Byla tím dána příležitost fundovaně přiblížit jak české, tak i zahraniční veřejnosti (kniha vyšla rovněž v anglické mutaci) dosud nedostatečně souhrnně zpracovanou problematiku, a to ve třech vzájemně se prolínajících rovinách: mezinárodní postavení českého státu, otázky a problémy jeho bezpečnosti s tím související a úroveň vojenství. K naplnění tohoto záměru se podařilo získat celou řadu špičkových českých historiků. Žádný z nich také nezůstal nic dlužen svému odbornému renomé z hlediska vlastního odborného zaměření. Takto pojatá a přehledná publikace byla zatím citelným deficitem, který musela suplovat produkce, zabývající se každou rovinou zvlášť či komplexně jen pro určitá období.

Lze říci, že vydání recenzované knihy představuje v prostředí České republiky velmi potřebný ediční počín, jenž byl svým způsobem i dobře načasovaný k prvnímu summitu NATO ve středoevropské a postkomunistické zemi. Nabízí se však otázka, zdali podobný záměr neměl být edičně realizován již u příležitosti vstupu České republiky do Severoatlantické aliance, anebo ještě lépe v určitém předstihu v době, kdy občané byli přesvědčováni o potřebě našeho vstupu až na výjimky jen po linii nikoli vždy šťastně vedené propagandy.

Budiž již na tomto místě konstatováno, že jestliže ve svém souhrnu publikované příspěvky svou roli splnily jako jednotlivé stati, poněkud jinak je tomu v jejich vzájemném kontextu, který poznamenává celkové vyznění sborníku. I když budeme tolerantní a připustíme, že sborník nemusí stejnoměrně a úplně pokrývat celou tematickou šíři záběru, přece jen je zde patrná určitá nevyváženost a disproporce v postižení tří výše uvedených rovin sborníku, jenž byl zřejmě zpracován bez hlubší autorské koordinace a pravděpodobně i v krátké časové lhůtě. O tom svědčí už sám jeho název. První v pořadí je uveden název *Český stát a střední Evropa*, ovšem více zvýrazněn je doprovodný název *Od Velké Moravy k NATO*. Jistě to lze pochopit jako snahu nějakým i z marketingového hlediska potřebným způsobem sborník „zastřešit“ zajímavým názvem. Byť doprovodný název rozvádí obsah hlavního názvu, přece jen vést linii od názvu jednoho z prvních státních útvarů na našem území k názvu regionální vojensko-politické aliance se mi zdá poněkud krkolomné. Snad by to mohlo být pochopeno v tom smyslu, že NATO se v současnosti stalo garantem bezpečnosti střední Evropy. Jistě by se však našel šťastnější název. Z tohoto hlediska se mi zdá mnohem vhodnější hlavní název anglické mutace, byť jeho doprovodný název je oproti českému vydání i skutečnému obsahu anglické mutace poněkud zúžen – *The Czech Contribution to Peace and War in Europe: From the Hussite Wars to NATO Membership*. Souběžným anglickým vydáním, které mělo plnit úlohu informativní publikace, lze také vysvětlit, že i původní české příspěvky v podstatě shrnují již většinou – přinejmenším odborníkům – známé skutečnosti a poznatky.

Jak se na publikaci s výše uvedeným posláním a zaměřením sluší, autorem jejího úvodu je z titulu své funkce vrchního velitele ozbrojených sil České republiky tehdejší prezident Václav Havel, který stručně shrnul své známé teze o významu NATO a o jeho důležitosti pro bezpečnost českého státu.

Roli vlastního úvodu plní první stať publikace s názvem *Český stát ve střední Evropě*. Její autor Jiří Přenosil se nejdříve zabývá celkovým státoprávním vývojem ve střední Evropě a poté se věnuje Velké Moravě a českému státu. Na konci této stati je formulována koncepce publikace, vůči jejímuž konkrétnímu zpracování jsem již výše vyslovil některé

námítky: „*Tento sborník se přednostně snaží zachytit zásadní momenty v tisíciletých dějinách českého státu, spojené s významnou funkcí armády či mimořádnými přínosy evropské bezpečnosti. Přibližuje historii tohoto státu nikoli jako pouhý obraz minulosti, ale jako živé dědictví, spoluvytvářející jeho přítomnost.*“ (Přenosil /ed./, 2002, s. 13.)

První dílčí příspěvek zpracoval přední český medievalista Dušan Třeštík pod názvem *Český stát a zformování střední Evropy*. Čtenář v něm najde velmi zdařile podané mocenskopolitické reálie a především souvislosti vývoje českého státu v rámci procesu státotvorného utváření celého středoevropského regionu. Význam tohoto příspěvku budiž vyzdvihnut právě proto, že autor zde, opřen o výsledky svého dlouholetého bádání, ztvárněného i v podobě obsáhlejších publikací, přibližuje – možno říci jazykem současných mezinárodních vztahů a politologie – období, které veřejnost považuje za odtazité dávnověk. D. Třeštík však přesvědčivě, a to i řadou svých netradičních soudů, dokazuje, že šlo o období, kdy se kladly stále existující základní kameny konstrukce celé Evropy. Jádro tehdejší střední Evropy – tj. český, polský a uherský stát – po různých peripetiích přetrvalo dodnes. Závěrem své stati pak autor poukazuje na to, že konkrétně Čechy nestály mimo první středověkou modernizaci v Evropě 11.–13. století, ale právě naopak. „*Čechy se tehdy uchytily v jejím hlavním proudu a byly modernizovány rychleji a důsledněji než ostatní středoevropské země.*“ A dále dodává: „*Na tom se ostatně nic nezměnilo ani ve druhé, kapitalistické modernizaci.*“ (Přenosil /ed./, 2002, s. 27.)

Na předchozí stať navazuje Přenosilův příspěvek s flagrantně známým názvem *Století posledních Přemyslovců*. Autor v něm s akcentem na mezinárodní souvislosti přibližuje aktivity přemyslovců, počínaje Přemyslem Otakarem I. a konče Václavem III. K tomuto zevrubně mapujícímu přehledu je připojena rozsahem jednostránková pasáž, vztahující se k českému vojenství dané periody, připomínající encyklopedické heslo, které není organicky integrováno do předchozího výkladu. Proto se např. čtenář nedozví, zda a jak měla úroveň vojenství konkrétně vliv na úspěchy či neúspěchy tehdejších českých panovníků.

Stať Lenky Bobkové *Země Koruny české za Jana Lucemburského a Karla IV.* obsahuje základní charakteristiky vlády obou panovníků nové, zahraniční dynastie a zejména u Karla IV. se zaměřuje na jeho státotvorné aktivity, vedoucí až k územnímu a mocenskému zenitu českého státu. Stručně se zmiňuje o známých vojenských aktivitách Jana Lucemburského a ohledně Karla IV. je zdůrazněn význam českých vojenských oddílů při jeho výpravách do Itálie. Autorka též zdůrazňuje, že za Janovy i Karlovy vlády nikdy nevstoupilo na území českých zemí cizí vojsko.

Petr Čornej se ve svém příspěvku *Husitské válečnictví* nejdříve stručně zmiňuje o příčinách a souvislostech, vedoucích ke vzniku husitství a k vypuknutí husitské revolty. Nato pak navazuje líčení podoby a významu husitských vojenských aktivit, které podle mého názoru organicky a v daném prostoru výstižně uvádí do souvislosti s úspěchy i neúspěchy husitské revoluce.

Miloslav Polívka svůj příspěvek *Jiří z Poděbrad a jeho evropský bezpečnostní koncept* věnuje známému diplomatickému úsilí tohoto českého krále o vytvoření mezinárodní unie křesťanských panovníků, kterou autor v závěru hodnotí jako předobraz dnešní OSN. Domnívám se však, že v současnosti je možné jít za dnes již klasické akcentování této paralely editory uvedeného dokumentu z roku 1964¹ a vztáhnout ho nejen k OSN, ale také k Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Velmi aktuálně zní i článek 22 středověkého dokumentu, který nedovoloval nastoupit vládu takovému panovníkovi, jenž by se nezavázal zachovávat zásady mírových vztahů mezi státy.

Koncizní spojení výkladu politické a vojenské problematiky – podobně jako P. Čornej – podal též ve svém příspěvku *Povstání českých stavů, Albrecht z Valdštejna a třicetiletá válka* Josef Kollmann. Stejně tak i Pavel Bělina v následné stati *České země a české vojenství mezi třicetiletou a Velkou válkou (1648–1918)*. Bělinova stať kromě toho, že pojednává o časově velmi rozsáhlém období, má i určité specifikum. Oproti

předchozím, které pojednávají o této problematice v období české státní samostatnosti, tato stať se danou problematikou zabývá v období, kdy český stát ztratil podstatnou část svých atributů a víceméně byl rozmělněn v rámci habsburské říše. Vedle líčení či zmínění základních politických i vojenských reálií se autor zmiňuje o aktivitách předních českých šlechticů a vojenských činitelů v císařských službách (např. Václava Lobkovice, Václava Kounice či Václava Radeckého) a o jejich přínosu pro zachování habsburské monarchie.

Příspěvek Martina Kučery *První světová válka a řešení české otázky* podává po stručném vylíčení snah české politiky před první světovou válkou zejména přehled české a československé zahraniční akce v jejím boji o samostatný stát, a to především se zdůrazněním mezinárodního a diplomatického aspektu. Vojenské přispění pro vznik československého státu je standardním způsobem zakomponováno do politických záměrů, především Masarykových.

Statí, zachycující další období, již od sebe oddělují výklad problematiky politické, respektivně mezinárodněpolitické a bezpečnostní na straně jedné a problematiky ryze vojenské na straně druhé. Uplatnění tohoto přístupu jednotlivým autorům poněkud ulehčilo situaci, neboť již nemuseli stmelovat do jednoho celku všechny výše uvedené roviny.

Příspěvek Roberta Kvačka *Československo a mezinárodní bezpečnost 1918–1938* velmi plasticky a výmluvně postihuje neoddelitelnou spjatost existence Československa s okolní mezinárodní situací a vyzdvihuje aktivní snahu československé zahraniční politiky a jmenovitě Edvarda Beneše o mezinárodní stabilitu a bezpečnost v Evropě v meziválečném období. R. Kvaček již v úvodu své stati též poukazuje na poněkud nadsazené očekávání zakladatelů československého státu, jmenovitě T. G. Masaryka, že se Československo prosadí jako významný konsolidační činitel ve střední Evropě. Realita byla však složitější. Střední Evropa zůstávala i po skončení první světové války plná velkých protikladů a československou zahraniční politiku plně zaměstnávala, konkrétně ve vztahu k Maďarsku a posléze k Německu, přičemž udržení poválečné konstrukce mezinárodních vztahů v Evropě se stávalo stále problematičtější i pro rozdílnou míru ochoty jejich hlavních strůjců (tj. Francie a Velké Británie) angažovat se v zájmu jejího zachování. Kvačkovu stať pak organicky doplňuje příspěvek Zdenko Maršálka a Martina Kollera *Československé vojenství mezi dvěma světovými válkami*, který se zabývá problematikou budování branné moci nově vzniklého československého státu a představami o jejím použití a přitom dokazuje její vysokou úroveň.

Jan Gebhart a Jan Kuklík ve své stati *Úsilí o obnovu československého státu a jeho podíl na společném boji Velké koalice* podali přehled základních skutečností a snah o opětovnou obnovu Československa. K politické a diplomatické rovině výkladu zde zcela organicky řadí i vojenské aktivity tohoto úsilí. Poukazují na to, že již od počátku bylo snahou rodící se československé odbojové akce vybudovat takové vojsko, aby výsledky jeho bojové činnosti mohly československou věc podpořit tak významně jako předtím československé legie v době první světové války. Jako omyl a iluze jsou hodnoceny představy E. Beneše, že by Československo mohlo po válce sehrávat roli „mostu mezi Západem a Východem“, pramenící z obecně rozšířené představy, že by se sovětský režim po válce mohl demokratizovat. Vývoj byl však opačný: „*Tam, kde měl být »most«, byla zanedlouho po skončení války spuštěna »železná opona«.*“ (*Přenosil /ed./, 2002, s. 165.*) Snad by bylo možné pro přesnost dodat, že na československých hranicích byla tato železná opona zcela neprodyšně spuštěna – na rozdíl od jiných států – až únorem 1948, jenž otevřel cestu k plné sovětizaci Československa.

Jako doplňující exkurz k předcházející celistvé části působí příspěvek Zdeňka Vališe *Účast československých letců v bojích druhé světové války*, který jinak prezentuje jednu z neznámějších a nejslavnějších kapitol z dějin našeho vojenství a významný přínos malého a porobeného Československa k boji nejen za svobodu svoji, ale i svých spojenců, kteří neměli předtím vůli podílet se na jeho obraně.

RECENZE

V následující stati *Československo v mezinárodních vztazích v letech 1945–1948* se její autor Zbyněk Zeman zaměřuje především na dilema československé zahraničněpolitické orientace v situaci, kdy mezinárodní vztahy dostávaly stále zřetelnější trhlínu narůstajícími rozpory v rámci samotné protihitlerovské koalice mezi demokratickými velmocemi na straně jedné a Sovětským svazem na straně druhé. Československa se tato skutečnost dotýkala zcela bytostně. Vždyť za své osvobození vděčilo především soudržnosti a vítězství této protihitlerovské koalice velmocí. A na tom byla založena byť mylná, ale přece jen sdílená a chtěná očekávání Edvarda Beneše i Jana Masaryka. Z. Zeman hodnotí jako mylné i Benešovo očekávání, že se Stalin nebude vměšovat do vnitřních československých záležitostí. Spolu s tím ovšem vysvětluje s poukazem na Mnichov a na tehdejší chování spojenců motivy Benešova příklonu k Sovětskému svazu. Kromě líčení jinak známých skutečností se autor v závěru své stati věnuje sovětskému zájmu o jáchymovské uranové doly. Nastolením komunistického monopolu moci v únoru 1948 se však již vůbec nezabývá, a to ani z hlediska mezinárodního dopadu, ani z hlediska role armády v tomto období.

Na Zemanův příspěvek hned navazuje stať Jiřího Bílka a Martina Kollera *Československá armáda v rámci sovětského bloku: 1945–1989*. Ta je však – byť velmi informativní a zajímavá – věnována jen čistě vojenskému aspektu, takže se ani zde podobně jako v Zemanově příspěvku nedozvíme nic o úloze armády v přelomových obdobích února 1948 a listopadu 1989.

Sborník uzavírá stať bývalého náčelníka Generálního štábu Armády ČR Jiřího Šedivého *Armáda České republiky a NATO*. Její autor se nejdříve zabývá problematikou rozpadu Československa a transformací armády. Poté se zmiňuje o konkrétních aktivitách československé a posléze české armády v úsilí o pacifikaci neuralgických míst mezinárodního dění (Perský záliv, Jugoslávie). Posléze se věnuje integraci české armády do NATO a významu členství České republiky v této organizaci a opětně českým vojenským aktivitám již v rámci Severoatlantické aliance.

Celkově se domnívám, že jde o publikaci tematicky potřebnou a zajímavou. Bylo však možné věnovat více pozornosti i času její celkové vyváženosti. Např. příspěvky mohly být právě pro obsahovou neproporčnost některých z nich zpracovány jednotně bez anachronicky působících „přílepků“ a pak podle osvědčené praxe rozčleněny do částí věnovaných zvlášť obecnějším aspektům vývoje českého státu, zvlášť bezpečnostním a zvlášť ryze vojenským. Proto bylo možné právě do zpracování vojenské problematiky starších období zapojit odborníky, kteří se danou problematikou zabývají, a nenutit k tomu ty, jejichž pevná parketa je přece jen poněkud jinde. Zajisté též bylo u publikace tohoto druhu a takového určení možné věnovat větší pozornost jejímu celkovému grafickému zpracování, jistě by jí slušel i náležitý obrazový doprovod.

Zdeněk Veselý

¹ Viz Kejř, Jiří (ed.): Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z Poděbrad z let 1462–1464. 1. vydání. Praha: ČSAV, 1964.